

Веселина Ђуркин

Наслеђе 27 • 2014 • 229-241

НАУКОМ ПРОТИВ НЕНАУКЕ

(Милош Ковачевић: *Лингвистика као србистика*.
Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски
факултет Пале, Пале 2013, стр. 302)

Књига Милоша Ковачевића *Лингвистика као србистика*, у којој је на специфичан начин представљен однос између србистике и лингвистике, незаобилазно је штиво за све оне које интересује научна критеријалност лингвистичких радова. Бавећи се нужним критеријумима научности радова о језику, испитујући научну (не)утемељеност примјењиваних критеријума, те опомињући на важност поштовања принципа хијерархизације и хармонизације објективних научних критеријума, ова књига спада у ред оних које чине својеврсну брану пред налетом лоше науке и ненауке. И не само то. На ваги избора између *бити* и *изгледаћи*, она је на тасу *бити* и, као таква, позива све оне који се баве лингвистичком науком или се тек почињу њоме бавити, да буду научници, а то значи — објективни изучаваоци језика, чији ће приступ бити научно утемељен, а не заснован на политичким или идеолошким претпоставкама; другим ријечима, који резултате својих истраживања и њихову интерпретацију неће прилагођавати политичким, идеолошким или властитим циљевима.

Објављена с циљем да отвори едисију научних монографија и монографских студија на Филозофском факултету на Палама, књига је компонована тако да репрезентује филолошке науке из лингвистичког угла, међу којима „наука о матерњем језику има посебно мјесто”. Сви радови у њу уврштени представљају различите лингвистичке дисциплине (1. *општи лингвистика*, 2. *лингвистичка методологија*, 3. *системска лингвистика*, 4. *лингвистичка*, 5. *нормативистика* и 6. *научна критика*) и аспекте лингвистичке анализе, а свака од датих лингвистичких наука, које „нису равноправне ни предметно ни дисциплинарно”, представљена је у књизи са по два научна рада у оквиру посебног поглавља, а њих је, уз *Уводне напомене* (7–10), *Библиографску забијешку* (291–292) и *Регистар имена* (293–300), укупно шест. Готово у свим радовима, изузев првога из области лингвистичке методологије, аутор досљедном примјеном (опште)лингвистичких критеријума, уз уважавање принципа њихове хијерархизације и хармонизације, освјетљава србистичке теме које припадају датим лингвистичким областима. Као таква, књига Милоша

Ковачевића представља својеврстан „критеријални модел” за различите области лингвистичких истраживања.

У првом поглављу *Србистика и (социо)лингвистика* (13–46), општелингвистичка област представљена је двама социолингвистичким радовима — *О (не)постојању права народа на сопствено име језика* (13–29) и *Сштајус српског језика на српским универзитетима* (31–46), у којима аутор актуелне србистичке теме пропитује примјеном општелингвистичких критеријума. У првој раду, анализом девет најрелевантнијих међународних докумената (донесених од стране европских институција и од стране Уједињених нација), у којима се говори о језичким правима, Ковачевић врши провјеру утемељености „права сваког народа да свој језик назива властитим именом”, које су творци нових језика (*хрватског, босанског/бошњачког и црногорског*), након распада СФРЈ, узимали као темељни аргумент при преименовању *српскохрватског књижевног језика*, „а заправо српског” јер је „српскохрватски био само преименовани српски књижевни језик”¹ (14). На то право први пут су се позвали Хрвати у *Декларацији о називу и положају хрватског књижевног језика* (1967) тврђом да је „*neotuđivo pravo svakoga naroda da svoj jezik naziva vlastitim imenom, bez obzira radi li se o filološkom fenomenu koji u obliku zasebne jezične varijante ili čak u cijelosti pripada i nekom drugom narodu*” (14). Проведена анализа показала је да је у питању тенденциозна и погрешна интерпретација ставова о језичким правима презентованим у међународним документима, будући да се у њима свима језичка права искључиво везују за права појединаца или националних мањина — другим ријечима, нигдје се у тим документима и не спомињу језичка права народа.

Ковачевић преиспитује и у литератури помињане критеријуме „међународног признања језика” (помињање имена у неком међународном политичком споразуму, универзитетско признање, признање датог језика као мањинског у другој држави, декларативно признање високог политичара, добијање библиотечног кода), које се, такође, неријетко помиње као један од кључних аргумента постојања наведених новоименованих језика, и доказује да су то критеријуми политичке а не лингвистичке нарави и да као такви нису валидни за утврђивање идентитета једног језика, да је заправо ријеч о политички изнуђеним признањима. Ниједан од датих критеријума новоствореном језику не обезбјеђује „статус посебног лингвистичког језика, јер се не темељи ни на једном од критеријума научног лингвистичког идентитета једног језика” (26).

Описујући статус српског језика на српским универзитетима, у другој раду овога поглавља — *Сштајус српског језика на српским универзи-*

1 Ковачевић под српским језиком подразумева „нормирани тип српског књижевног или стандардног језика, чији континуирани развој траје од Вука Стефановића Караџића до данас, без обзира на то што у том периоду, због политичког негирања науке или боље речено због политичке пресије, српски језик увијек именом није био српски, него је доживљавао различита преименовања: најприје у српскохрватски или хрватскосрпски, а потом, на крају XX вијека, и у тзв. 'хрватски', 'босански/бошњачки' и 'црногорски’” (31).

*штети*ма, Ковачевић упозорава на готово забрињавајуће стање, констатујући при том да се статус српског језика у средњошколском циклусу образовања, у којем је скоро потпуно истиснут из наставе, нужно одражава на статус српског језика на универзитету. Стога је, у стању „опште неписмености и језичке некултуре”, по његовом мишљењу, нужан јединствен став србиста и страних филолога о неопходности стварања услова да се обезбиједи „елементарна и функционална писменост на свим универзитетским смјеровима, без обзира којој научној групацији они припадали” (45). Без обзира, дакле, да ли је ријеч о српском језику као предмету србистике или предмету на страним филологијама (на појединим факултетима српски језик чак није ни обавезан, већ је изборни предмет, што је запањујуће када се зна да се „развијена читалачка писменост и култура употребе матерњег језика преноси и на компетенције у овладавању страним језиком”), о српском језику на учитељским или педагошким факултетима (гдје нема статус какав би морао имати „с обзиром на то какву и колику улогу имају садржаји српског језика у првим четирима разредима основне школе”), о српском језику у програмима наставничких нефилолошких студија („Ни на једном наставничком нефилолошком студију на Београдском универзитету [...] нема уопште српскога језика”) или на ненаставничким факултетима (гдје има статус вехикуларног предмета и гдје га „готово ни по изузетку нема”) — статус српског језика више је него лош.

Ковачевић зато сматра нужним „законски и практично обезбиједити услове да српски језик добије бољи статус на страним филологијама, а на нефилолошким бар приближан ономе какав имају страни језици” (45) и, између осталог, предлаже да се у оквиру саме србистике организује интеркатедарска србистичка конференција, на којој би се разматрала проблеми универзитетске наставе српског језика и књижевности, при чему би нужно било укључити „не само питања српског као матерњег језика, него и српског као страног језика на свим нивоима студија (дипломским, мастер и докторским студијама)” (38).

Друго поглавље ове књиге *Србистика и лингвистичка методологија* (49–99) представљено је радовима — *Критеријуми (не)научности лингвистичких радова* (49–65) и *О терминистему пуђеџ љовора* (67–99). Први рад бави се питањем научности научних (лингвистичких) радова, „али не у смислу градационе валоризације научних доприноса, него у смислу припадности или неприпадности једнога рада” (49) категорији научних радова, и представља дорађену верзију рада насталог прије двадесетак година, који је због специфичности тематике уврштен у ову књигу. С обзиром на то да је велики број лингвистичких радова „у раскорак са захтјевима научне методологије, најчешће због ’заваде’ с теоријом” (53), Ковачевић сматра да би Пијаже данас тешко могао доћи до закључка да „лингвистика пружа леп пример за науку у којој је готово немогуће експериментисати (осим у експерименталној фонетици и психолингвистици), а у којој је системска анализа ’опажљивих’ ипак у стању

да конституише методе чија строгост може да служи као пример другим наукама о човеку” (52).

Полазећи од нужних критеријума научности лингвистичких радова, „чија примјена сама по себи један рад сврстава у категорију научних, или га из ње искључује”, Ковачевић, будући да га не интересују карактеристике свих врста чланака, „него само оних што потпадају (не)оправдано у оригиналне научне чланке”, издваја и описује неколико категорија ненаучних, а као научних категоризованих радова: 1) радове сведене на дескриптивна истраживања, „који редукују примјену метода на преднаучну фазу истраживања, свдећи 'истраживање' само на емпиријско-чињенички (п)опис” (53), 2) радове који се најчешће свде на класификацију прикупљене језичке грађе и, при том, најчешће не уважавају теоријске основе сваке класификације и њене кохерентности, 3) радове сведене „на рутинску примјену неке технике у прикупљању података, радови који би се могли окарактерисати као сврставање (подвођење) нових примјера у већ направљене методолошке схеме и шаблоне” (54), 4) радове без хипотезе, врло често само са назнаком да дата појава „није шире анализирана”, „није шире освјетљавана“ која надомјешта хипотезу, 5) бројне језичке радове који „читавау 'анализу' свде на превођење језичких чињеница на логичке и математичке схеме као моделе” (55), 6) радове неоправдано проглашене чисто теоријским радовима (а чисто теоријски радови су по правилу чисто методолошке расправе) због неразликовања оригиналних научних радова и прегледних радова, односно некритичног подвођења прегледних чланака под оригиналне научне радове, 7) бројне лингвистичке радове писане есејистички, чији је настанак неријетко потакнут двјема необавезностима — избјегавањем ригорозности научног израза и избјегавањем упућивања на претходну литературу о датој проблематици.

Сем научних чланака, као најдоминантније форме и начина научног комуницирања, Ковачевић разматра и научну утемељеност других форми презентовања научних истраживачких резултата, као што су научна монографија, монографска студија и докторска дисертација. Упозорава да се код нас неријетко и „прегледни компилацијски радови проглашавају научним монографијама, што је само још један показатељ непостојања објективних критеријума научности, или боље рећи васпостављања властитих (не) критеријума” (59).

У другоме раду *О терминосистему туђег говора*, полазећи од чињенице да у српскоме језику (и не само у српскоме) нису пописани ни описани сви језичко-стилски модели преношења туђег говора, под којим се подразумијева „укључење туђих ријечи у ауторски дискурс или текст, чији је резултат синтаксичка конструкција са туђим говором” (69), Ковачевић, на основу хијерархизованог система критеријума, издваја, дефинише и терминолошки разграничава све граматичко-стилске моделе и подмоделе преношења туђег говора у српском језику. Премда се у граматичке критеријуме (првенствено морфосинтаксичке), као хиперорди-

ниране, не могу уврстити, у анализу су као веома важни укључени и ортографски критеријуми, „пошто се они неријетко јављају јединим диференцијалним критеријумима за поткласификацију говорно истоврсних модела туђег говора” (68).

Аутор, дакле, у овоме раду анализира само типове и подтипове модела и подмодела туђег говора који се међусобно разликују најмање по једној морфосинтаксичкој и/или правописној особини (црти) и констатује да су само два неспорна граматикизована синтаксичка модела преношења туђег говора: а) *ујравни (директни) говор* и б) *неујравни (индиректни) говор*, а да су све остале синтаксичке форме преношења туђег говора само варијације у оквиру наведених модела, или пак варијације настале комбиновањем црта модела управног и неуправног говора. Примјеном датих критеријума и у оквиру оба основна модела преношења туђег говора издвојен је, описан и дефинисан низ подмодела, који заједно с основним моделима и чине терминосистем туђег говора (1. подмодели управног говора: а) реплика дијалога или неуведени управни говор, б) слободни управни говор, в) уведени слободни управни говор, г) фрагментарни цитат или фрагментарни управни говор, д) недословни управни говор, ђ) неуправно-управни говор, е) изречени и неизречени управни говор; 2. подмодели неуправног говора: а) неконекторски неуправни говор, б) експресивни неуправни говор, в) полууправни говор, г) дословни неуправни говор, д) слободни неуправни говор или неправи управни говор, ђ) полуслободни неуправни говор). Између датих термина неки су први пут у овоме раду предложени, научно образложени и дефинисани, а то су: *уведени слободни ујравни говор, фрагментарни цитат или фрагментарни ујравни говор, неујравно-ујравни говор, неконекторски неујравни говор, експресивни неујравни говор и полуслободни неујравни говор* (94–95).

Треће поглавље *Србистика и системска лингвистика* (103–151) представљају два рада — *О бисемичности реченица у новинарском језику* (103–130) и *Синтаксичком конверзијом и семантички условљен везани ред ријечи* (131–151), у којима је примијењена „строга системсколингвистичка анализа заснована на досљедно проведеним и хијерархизованим структурно-семантичким критеријумима” (8).

У синтаксичко-семантичком раду *О бисемичности реченица у новинарском језику* под термином двосмисленост или бисемичност аутор подводи конструкције, првенствено реченичне, које носе два различита значења, односно „чија структура омогућава двозначењску интерпретацију” (104). Будући да се датоме типу конструкција углавном приступа из перспективе нормативне стилистике као дефектним, језичко-стилски неприхватљивим формама, а да се највећи број примјера наводи из језика мас-медија, најчешће из новинарског (под)стила српског стандардног језика, аутор анализира употребу двосмислених реченица или исказа искључиво у новинарском језику „као подстилу публицистичког функционалног стила српскога стандардног (књижевног) језика” (104),

полазећи при том од чињенице да новинарски (под)стил није језички кохерентан, те да се стога проблему бисемичности и не може приступати на исти начин у свим подстиловима и жанровима новинарског, односно публицистичког функционалног стила. У једнима је бисемичност интенционална, жељена, јер јој је у подлози поетска функција језика (*поетски амбигвизам*), а у другима спонтана, нежељена, нехотична, јер јој је у подлози комуникативна функција језика (*комуникативни амбигвизам*). Из тога проистиче да се новинарски двозначни искази не могу увијек оцјењивати као грешке, „него да има случајева када их треба квалификовати као 'пожељне', тј. као исказе чија је суштина најпримјеренија датом (новинарском) контексту”, при чему ваља имати на уму да чак ни функције појединих дијелова новинарског текста (нпр. наслова и самога текста у информативним жанровима) нису језички подударне већ антонимне.

Комбинујући строго језичке критеријуме — на основу којих издваја *компонентне бисемичке исказе*, код којих је носилац вишезначности увијек дио језичке структуре исказа: једна лексема или синтагма „чијој ће се полисемичности прилагодити и коју ће подржати преостатак реченице, како би та полисемичност прерасла у полисемичност цијеле језичке јединице (исказа)” (нпр. *Цеца је невина* [→ 1. *није имала сексуалне однос*/ 2. *није крива*]) (107) и *глобалне бисемичке исказе*, у којима амбигвалност није посљедица дијела него цјелине исказа, односно реченице (нпр. *Никада није било боље* [→ 1. *увијек је било шешко*/ 2. *сада је најбоље*]) — са прагматичким критеријумима, аутор издваја четири основне врсте амбигвалних (бисемичких) израза: 1. *поетске компонентне амбигвизме*, 2. *комуникативне компонентне амбигвизме*, 3. *поетске глобалне амбигвизме* и 4. *комуникативне глобалне амбигвизме*, при чему за поткласификациони критеријум унутар ових четирију узима критеријум „структурно-језичког омогућивача” бисемичности.

Проведена анализа показала је да је број глобалних амбигвизама далеко мањи од броја компонентних, што не чуди с обзиром на чињеницу да „глобални амбигвизам захвата и структурно и семантички цијелу конструкцију, а не само један њен дио. Из тих разлога ни језички 'механизми' остварења бисемичности [...] нису тако ни бројни ни разнообразни као код компонентних амбигвизама” (121). Међу различитим језичким механизмима који омогућавају творбу комуникативних и поетских амбигвизама, аутор издваја и објашњава оне који су најчешћи, а то су: *полисемија* (1. моноидиомска — у оквиру једног идиома, рецимо, из стандарднојезичке вишезначности, што значи да су оба значења језичке јединице присутна у њеној лексикографски дефинисаној семантици, као нпр. *Роџер и Рафа су очајни* [→ 1. *пуну очајања, у стању без наде*/ 2. *веома рђави, лоши, ужасни*) и 2. разноидиомска — гдје се, на примјер, преплиће стандарднојезичко и жаргонско значење одређене синтаксеме или синтагме, нпр. *Мењам два канаринца за једну шеву* [→ 1. *пшеницу пјевачицу*/ 2. *вођење љубави*], *енантиосемија* (полисемија заснована на „унутрашњој

антонимији”, нпр. *Полиција сумња* [→ 1. *вјерује*/ 2. *не вјерује*] *да су ухапшени новац из пљачке улагали у изградњу и опремање сћанова*) и **хомонимија, интeрфeрeнција лексичког и фразеолошког значења** (нпр. У *Скупштини* свако може да уђе. То је *јавна кућа* [→ 1. свима намењена кућа/ 2. кућа за просјитицу]), **хомофонија и хомографија** (нпр. Јагодина је добила излаз на море, а *Палму* [→ 1. врсту дрвета из шројских крајева / 2. градоначелника Драгана Марковића Палму] има ограниче), **интeрaкцијa реченичног и синтaксичког рeдa ријeчи** (нпр. *Кућа*: „Желио бих пробати оно одијело у излогу” [→ 1. пробати оно одијело из излога/ 2. пробати у излогу одијело]. *Продавац*: „Немогуће, мораћете га ипак, пробати у кабини”), **интeрaкцијa синтaксичких „редова” ријeчи** (поједине реченичне компоненте могу се тумачити као двофункционалне, тј. синтаксички зависне од два различита реченична члана, нпр. *Упознао сам га у поодмаклим годинама* [→ 1. кад сам био у поодмаклим годинама / 2. кад је он био у поодмаклим годинама]), **„експонибилност” реченица** (реченице које имају способност да истовремено изражавају значење и афирмативног и негативног суда, нпр. *Они никад нису били бољи* [→ 1. увијек су били лоши, какви су и сада/ 2. сада су најбољи] и имперсонализовани амбигвизми, који са експонибилним амбигвизмима дијеле негиграну граматичку структуру, нпр. *Русима се не прети* [→ 1. Руси не желе/ немају намеру (било коме) да прети/ 2. Русима (нико) не треба/не сме да прети]), **интeрaкцијa каузалног и концесивног значења** (двозначност као посљедица узрочне и концесивне семантичке интерференције, нпр. *Нисам се вратио због Маријане* [→ 1. Нисам се вратио, јер је Маријана разлог шоме, шј. невраћању/ 2. Вратио смо се, али не због Маријане, иако Маријана није разлог враћања]) и **граматичка хомонимност** (посљедица хомонимности падежних форми субјекта и објекта, нпр. *Злашбор шрује Црни Рзав* [→ 1. Злашбор је шaј који доводи до шровања Црног Рзавa/ 2. Црни Рзав је шaј који доводи до шровања Злашбора]).

У строго синтаксичком раду *Синтаксичком конверзијом и семантички условљен везани ред ријечи*, који се бави граматичком категоријом реда ријечи, међу чиниоцима који условљавају везану или слободну линеаризацију реда ријечи четири су, по мишљењу аутора, најбитнија: 1. *ријимо-мелодијски*, који „регулишу” распоред енкликтика, 2. *семантички*, који за резултат има промјену значења језичке јединице, 3. *конверзивни*, који за резултат има промјену значења морфосинтаксичког статуса језичке јединице и 4. *стилиситички*, чији је резултат различита „стилска варијантност” језичке јединице.

Аутор углашава да је у досадашњој синтаксичкој и граматичкој литератури углавном скретана пажња на ритмо-мелодијску и стилистичку условљеност реда ријечи, уз истицање да ритмо-мелодијски чиниоци стоје у подлози везаног, а стилистички у подлози слободног реда ријечи, стога посебну пажњу посвећује семантичком и конверзивном критеријуму реда ријечи, односно разјашњењу улоге семантике и (синтаксичке) конверзивности у ’везаној линеаризацији’ унутаркомпонентног (синтаксемског) и реченичног реда ријечи.

Мишљење да распоред субјекта и објекта (*Таије једу гљивице* [→ 1. *Таије „се хране” гљивицама*/ 2. *Гљивице „се хране” таијама*]), с једне стране, и именског дијела предиката и субјекта (*Безакоње је закон*, *Храна његова бијаше/бијажу шумске јагоде*), с друге стране, није граматикизован, односно да ред ријечи не може да неутралише морфолошку хомонију ових реченичних чланова, према Ковачевићевом мишљењу, само је дјелимично тачно, тј. тачно је када се ради о реду ријечи на нивоу прости обавјештајне реченице, али није тачно када је у питању ред ријечи у зависним везничким клаузама у сложеној реченици из разлога што „у везничким зависним клаузама сложених реченица *падежно подударни номинативни субјекат* и *именички предикатив ’творе’ везани ред ријечи*, тј. имају граматикизован распоред” (139–140). Узрок томе аутор види у занемаривању специфичности остварења тематско-рематских садржаја у зависним клаузама у досадашњој литератури. У таквим, класификационим супстантивним, клаузама (*Чувар је помислио да је иљачкаш адвокат*) и реченицама интерогативног (*Да ли је иљачкаш поштар?*, *Да ли је поштар иљачкаш?*) и екскламативног типа (*Зар је иљачкаш поштар!*, *Зар је поштар иљачкаш*) ред ријечи има семантички диференцијалну улогу, тј. граматикизован је, јер прва именица нужно врши граматичку функцију субјекта (а прагматичку функцију теме) а друга функцију предикатива (и прагматичку функцију реме).

Ковачевић доказује да се везани ред ријечи у српском стандардном језику не остварује само у датим структурним типовима супстантивних класификационих реченица, односно клауза, већ да може бити условљен и *синтаксичком конверзијом*, а као најбољи примјер за то наводи генитивно-падежне конструкције с приједлогом *ради* типа *примјера ради*, *поређења ради*, *појашњења ради*, *истине ради*, *подсјећања ради*, *прецизности ради* (нпр. *Примера ради*, *прошло је око пола века*, а *Кина не признаје независности Тајвана*; *Поређења ради*, *ову одредбу нема ниједан европски закон*). У иницијалној позицији реченице ове конструкције имају функцију текстуалног конектора, а не функцију финалне прилошке одредбе. Стављање *ради* испред именице у оваквим би примјерима датој конструкцији укинуло конекторски статус, а тешко да би се већи број примјера могао сматрати граматички допустивим с ’граматички’ уобичајеним антепозитивним положајем приједлога. У питању је, према томе, конверзијом условљен граматикизован (везани) унутарконституентски (синтаксемски) ред ријечи” (144). Захваљујући реду ријечи, овакве конструкције добиле су „статус текстуално-финалног, а *неријетко и текстуално-финално-компрехензивног конектора*” (145), јер се у великом броју примјера могу супституисати ’компрехензивним изразом’ *на прим(ј)ер*.

Анализом дативних приједлошко-падежних конструкција у којима приједлог може доћи како у препозитивном, граматички уобичајеном, тако и у постпозитивном, онеобичајеном, стилистички маркираном, положају у односу на супстантивну лексему или синтагму (*Да ли сте уири-кос личног успеху забринути због свега што нам се дешава?*, *Е, баш ће се*

удати њему ујркос, нек зна, ето ти!), Ковачевић закључује да „стилистички разлози стоје у подлози искључиво слободног реда ријечи”, односно да стилистички критеријум „никад сам не условљава везани ред ријечи”.

У вези са *ријимо-мелодијском условљености распореда енклитика*, Ковачевић сматра да је општеприхваћено мишљење о томе да је распоред груписаних енклитика у потпуности граматикизован подложно сумњи и преиспитивању када је у питању распоређивање акузативне енклитике *ју* у групи с дативном енклитиком *јој* и глаголском енклитиком *је* (*Он јој ју је куџио* и (?) *Он ју јој је куџио*, *Да ли јој ју је он куџио?* и (?) *Да ли ју јој је он куџио?*) будући да је ослонац за процјену (не)граматичности датих низова енклитика заснован на језичком осјећању, а оно је „подједнако колебљиво у погледу обје парадигматске варијације, и оне са *јој ју* и оне са *ју јој*” (138). Стога такву, на језичком осјећању засновану претпоставку, „тек треба да потврди или оповргне, у неком будућем истраживању, богат функционалностилски разнородан корпус с реализацијом наведених партикула у низу” (138).

Четврто поглавље *Србистиика и (лингво)стилистика* (155–201) представљено је двама радовима који „на најбољи начин одражавају њен историјски и савремени статус” (9). Рад *Графостилемске вриједности у роману Сила Бранка Брђанина Бајовића* (155–185) репрезентује тзв. интегралну лингвостилистику, будући да су у њему лингвостилистички критеријуми — „критеријуми онеобичајене форме”, као полазишни, ослободњени критеријумима књижевне стилистике, тј. критеријумима стилогености као умјетничке вриједности дате форме. Проведена анализа показала је да у овоме роману, који „и није пародија крими-романа него пародија босанскохерцеговачког хаотичног социјалистичког система вриједности — које се у неким доминантним цртама подударују са системом вриједности крими-романа” (184), при чијем читању најупечатљивији утисак остављају језик и стил, између бројних и разноврсних стилематичних поступака доминира графостилемски. По ријечима аутора, нигдје графостилематика није могла наћи тако плодно тло као у роману *Сила*, првенствено „због својеврсне хармонизације *шеме* и *мјестиа* догађања”. У основи свих графостилемских поигравања изразом (нормативно изневјеравање употребе великог слова: *Усамљени Јахач*, *Полицајац*, *Наш Коџио*, *Поштовани Професор*, *Слабовољни Омладинац*, *Крзнена Чинчила*; *ТеВе-дневник*, *ДееНК-анализу*, *Кол-Поршер*, УЛОГ, писање латиничког *У* самог или у оквиру графемске структуре ријечи, са јасном асоцијативно-симболичком вриједности, писање великог слова *Д* ради осликавања говорне мане; апострофа: *’вако*, *ил’*, *бр’ше*, *до’ће*; цртице: *куд-џукло-да-џукло*, *крижаљка-укришеница*, *зембиљ-секер*, *цвикере-ђозлуке*, *О-SLOBO-ЂENJE*, *U-bis-tvo*, *b-r-i-g-a-m-a*; три тачке: *Гаранџи је Џифут ... Јевреј... киња*, *А... а... ха?!*, *Пусиила је воду да ошече*, *наравно ... Ех, куда ли су џусије додине ошечке*; употребе диграфије — ћирилице и латинице — у два различита штампарска слога, нормалу и курзиву: „*Плави*, *Plavi*”, „*Живијо-Živ’jo*”) писцу је послужила босанскохерцеговачка стандард-

нојезичка политика, која је, у вријеме језичке поларизације Београда и Загреба, пропагирала теорију о коегзистенцији или неутрализацији варијаната, чији је главни резултат тај да се „као привид система устоличио 'хаос у систему'" (169), не само језичком.

Истовремено освјетљавајући и план стилематичности (начин језичког оформљења графостилема) и план стилогености (умјетничке разлоге употребе графостилема), Ковачевић закључује да „Брђанинов роман на најбољи начин показује немогућност опстанка не само босанскохерцеговачког стандарднојезичког израза као 'коегзистенције' варијаната, него и социјализма као система који почива на истим критеријумима. А у крајњем, немогућност опстанка БиХ и њеног стандарднојезичког израза све док јој у подлози стоји на таквим критеријумима утемељена језичка и државна политика“ (182–183). Слика језичког хаоса само је „кључ за ишчитавање основних значењских слојева романа“, који „Нити је хумористичан, него је — ако не трагичан, а оно засигурно трагикомичан“ (184).

Други рад у овоме поглављу — *Типови говора у Причањима Вука Дојчевића Стефана Миширова Љубише* (187–201), у којем аутор, из примарно лингвостилистичког угла (у којем хиперординирани статус имају лингвистички критеријуми), анализира начин преношења и обликовања (туђег) говора, представља стилистику као литерарну лингвистику. Анализирајући синтаксичко-стилистичке особине типова говора, посебно туђег говора, у *Причањима Вука Дојчевића*, Ковачевић на најексплицитнији начин показује „колико је Љубиша био стилско-нараторолошки иновативан у односу на народну прозну књижевност, која му је несумњиво била подлога, тако да се у односу на њу и најбоље уочавају његове умјетничке синтаксичко-стилистичке нараторолошке надоградње“ (189). Сва четири јасно диференцирана типа говора: 1. ауторски говор, 2. управни говор, 3. неуправни говор, 4. слободни неуправни говор, „овом Љубишином дјелу дају статус нараторски врло успјешног — за своје доба чак невјероватно успјешног — прозног умјетничког текста“ (199), што у оквиру ауторског говора прије свега потврђује интерференција и неријетко неподударање ауторске и нараторске тачке гледишта, а у оквиру управног и неуправног конструкције *пoлуyпpавног* и *пoлунеyпpавног* *гoвoрa*, које су граматичко-стилска подлога слободном неуправном говору, који се код Љубише јавља „чак на десет година прије неголи га је (свјетска) књижевна теорија издвојила као посебну синтаксичко-стилистичку категорију својствену само умјетничким прозним текстовима (а тако несвојствену фолклорним прозним остварењима)“ (199).

Нормативистика као „једна од најпопуларнијих и критеријално најнеутемељенијих србистичких дисциплина“ представљена је у петом поглављу *Србистика и нормативистика* (205–240) двама радовима, у којима се са научнолингвистичког аспекта испитују примјењени или примјењивани критеријуми нормативности. Свјестан чињенице да у мноштву нормативних савјетника и приручника у нашој литератури „по правилу није лако издвојити научно неспоран нормативно-савје-

тодавни критеријум“, Ковачевић инсистира на издвајању, описивању и хијерархизацији нормативно релевантних критеријума, јер „неуважавање хијерархизације критеријума готово увијек језичкој проскрипцији даје статус ненаучне, односно научно неутемељене“, док хармонизација више критеријума у процјени нормативности „по правилу за посљедицу има критеријално неспорну, научно утемељену, нормативну препоруку или захтјев“ (227). У раду *О нормативности футурске употребе перфективног презентиса* (205–225) аутор показује да проскрибована језичка јединица — модалне епистемичке просте реченице с прилогом *можда* и перфективним презентом као нужним конституентима — ни према ком нормативном критеријуму не може имати ненормативан статус. Испитујући критеријуме нормативне проскрипције, а то су: 1. некомбинаторност *можда* и перфективног презентиса, 2. немогућност употребе перфективног презентиса у простој реченици, 3. кајкавски, тј. нештокавски карактер конструкције, 4. регионални (призренско-тимочки) штокавски карактер конструкције, он аргументовано освјетљава научну лингвистичку (не)утемељеност сваког од наведених критеријума ненормативности разматраних реченица, односно исказа, констатујући за неке да су „критеријално на граници могућег“, „плод нормативчеве маште“ (о трећем) или да су попутно нелогични (о четвртм).

Аутор доказује да ниједан од наведених критеријума „нема системско-семантичког нити системско-синтаксичког упоришта, тако да се и не може сматрати научно релевантним“. У случају употребе прилога *можда* и перфективног презентиса, ријеч је о модално хармоничној комбинацији, каква је у српском стандардном језику и комбинација датог епистемичког прилога и футура II, са чијим је значењем семантика модалног прилога *можда* готово подударна, будући да им је архисемска семантичка компонента „неизвјесност реализације радње“. С обзиром на то да је употреба прилога *можда* могућа у исказима с било којим „недоживљеним“ глаголским обликом (**Можда се оклизнух*, **Можда они спаваху*, **Можда не иди тамо*, **Можда срећан био*), аутор поставља питање зашто не би била могућа с перфективним презентом, којем је иманентна компонента недоживљености, и при том додаје да је врло честа употреба оваквих конструкција у већини функционалних стилова српског стандардног језика стоји насупрот датом „модално-семантички неутемељеном пропису“ очито подржана логичношћу хармонизације модалних значења. Ковачевић закључује да је „комбинаторност модалног прилога *можда* у исказима с перфективним презентом, уз комбинаторност са футуром другим, семантички најутемељенија, будући да при таквој употреби долази до потпуне хармонизације модалних значења прилога *можда* и перфективног презентиса“ (216).

Стварност језичке употребе оповргла је и врло често истицан „синтаксички аргумент реченичне форме у којој се исказ остварује“ као основ проскрипције. У литератури влада јединствено мишљење о могућности употребе футура II и синонимног му перфективног презентиса само

у зависној клаузи (зависно)сложене реченице. На основу проведених трансформација типа *Можда и ти будеш имао такву судбину* [→ *Може бићи да и ти будеш имао такву судбину*], аутор закључује да у простој реченици с футуром II у предикату модални прилог *можда* наступа у вриједности свог реченичног исходишта, тј. подразумејева клаузално значење *може бићи да* и тиме омогућава футуру II да оствари зависно-реченичну реализацију, због чега је такве просте реченице с модалним прилогом *можда* — будући да он представља „скраћену реченицу“ — логично сматрати „кондензованим“ зависносложеним реченицама с експлицитно реализованим садржајем допунске клаузе, али с модалним прилогом *можда* као заступником предиката основне клаузе. То значи да је и перфективни презент обичан као предикат у допунским *да*-клаузама уз главну клаузу.

Најпослије, аутор наглашава да се ове конструкције не „ослобађају“ свих научних дилема. Основно је питање на које синтаксичка наука треба да понуди одговор „да ли су конструкције с модалним прилогом и перфективним презентом семантички еквивалентније конструкцијама с истим прилогом и футуром првим у предикату, или конструкцијама с *можда* и футуром другим у предикату“ (220–221). Да ли је реченици „Можда и он дође“ семантичко-прагматички еквивалент реченица „Можда и он буде дошао“ или реченица „Можда ће и он доћи“? По његовом су мишљењу, посматрано из аспекта модалне (дис)хармоније, „конструкције с комбинаторношћу *можда* и футура првог кудикамо научно спорније од конструкција с комбинаторношћу *можда* и перфективног презента или футура другог“.

У другој раду *О једном случају ненормативности засноване на кришеријуму какофоније* (227–240) употребне облике присвојних придјева на *-ичин* или *-ицин* изведених од именица типа *Милица*, *Зорица*, *Перица*, *Ђурица*, *познаница*, *пријатељица*, *кројачица*, *п(ј)евачица*, *продавачица* и сл., аутор освјетљава не само приказујући историјат на њих примјењиваних критеријума него и (про)оцјењујући како њихову научну утемељеност тако и практичне посљедице које је у писаном и говорном језику примјена тих критеријума изазивала. Нормативни србистички прописи о присвојним придјевским изведеницама на *-ичин* или *-ицин* од именица датога типа, прије свега у Матичиним правописима српског језика и на њима темељеним савјетницима, критеријуму системности, „који одражава правило да у српском језику од свих именица на *-ица* присвојни придјев има облик на *-ичин*“, наредили су критеријум какофоније, ништећи тако врло важан принцип хијерархизације критеријума, јер та два критеријума „не само да не припадају истом хијерархијском нивоу, него не подразумејевају ни исти тип норме“ (235). Нормативисти су, дакле, као једини врховни критеријум ненормативности придјевских изведеница на *-ичин*, односно нормативности оних на *-ицин* (*берачицин* а не *берачичин*, *девојчицин* а не *девојчичин*, *продавачицин* а не *продавачичин*) узели критеријум „неблагозвучности“ који се не може и не

смије надредити критеријумима 'системности' и 'јасноће' (231). На тај је начин стилистичким критеријумом поништен системскограматички критеријум, што је произвело врло негативне практичне последице које потврђују примјери из публицистичког функционалног стила, на основу којих постаје јасно да у пракси аналошки долази до уједначавања облика у корист изузетка, тј. облика на *-ицин* (*другарицин*, *Милицин*, *Ружицин*, *комшиницин*, *противницин* — „према начелу: ако је исправно *сиремачицин*, зашто не би било исправно *другарицин*“). Дакле, због дјеловања аналогije облик на *-(ч)ицин* све ће више потискивати системски облик на *-ичин* чак и у примјерима у којима испред *-ичин* не долази *ч*.

Област научне критике — шесто поглавље *Србистика и научна критика: О актуелном правопису и граматици „црногорског језика“* (243–271), *У завади с науком* (273–290) — представљена је критиком књиге Д. Црњак *Неки видови реченичне кондензације у језику крајишких писаца* и критиком трију нормативних приручника „црногорског језика“ — *Правописа*, *Граматики* и *Научно-методолошких основа стандардизације*. По ријечима аутора, у њима се најбоље на дјелу види „изневјеравање научних критеријума. Показује се да критиковане књиге научни или стручно-научни 'статус' захваљују само својим насловима, док њихов садржај готово у цјелини научно 'оповргава' оно што наслов подразумева“ (9).

Пратећи настанак правописно-граматичке нормативне литературе „црногорског језика“, освијетливши научно-методолошке основе његовог процеса стандардизације, Ковачевић закључује: „Све што је с теоријско-методолошке стране ново у тим трима приручницима по правилу се може оквалификовати као научно неутемељено, и може се правдати само 'јединственошћу црногорског језика' између свих језика у Европи и свијету, коју тако нападно истицаху и инаугуратори и главне 'перјанице'. Ако су начела која су у подлози правописног и грамаичког описа погрешна, онда и није могуће да тај опис буде на научно задовољавајућем нивоу. То ови приручници на најбољи начин потврђују. Они јесу пуни промашаја, великих, који често имају статус материјалних погрешака“ (267–268).

У готово свим радовима уврштеним у ову књигу, конкретним анализама србистичких тема из различитих лингвистичких области, уз досљедну примјену (опште)лингвистичких критеријума, Милош Ковачевић показује и образлаже који критеријуми имају статус научно утемељених, а који су, пак, у раскораку са основним захтјевима научности, неријетко формирани усљед политичке пресије или политичког негирања науке. Као таква, његова књига *Лингвистика као србистика* представља критеријални модел за различите области лингвистичких истраживања и драгоцјена је свима онима које занимају објективни критеријуми научности лингвистичких радова.